

ÇOBAN MUSTAFA PAŞA KÜLLİYESİ

çalışmaları devam etmektedir. Bu sebeple daha önce boş duran kervansarayın girişin sağındaki batı kısmı mescid olarak kullanıma açılmıştır.

Hamam. Külliye'den uzakta çarşı içinde yer alan hamam, klasik devir özelliklerine sahip simetrik planlı bir çifte hamamdır. Moloz taş ve tuğla ile inşa edilmiştir. Erkekler kısmı cephesinin ortasında bulunan taçkapı tamamen mermerdendir ve iki yanında mermer sövelerin çerçevelediği birer pencere yer alır. Kadınlar kısmının giriş cephesi de erkekler kısmınıninkine benzer; fakat kesme taştan yapılmıştır. Giriş holü kenarları 11 m. olan bir karedir. Soyunmalıklar, ılıklik ve sıcaklıklar kubbe örtülüdür. Halen faal olan hamamlar yakın yıllarda tamir görerek bazı mermer döşemeleri ve kurnaları yenilenmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Aptullah Kuran, *The Mosque in Early Ottoman Architecture*, Chicago-London 1968, s. 17; Metin Sözen, *Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan*, İstanbul 1975, s. 163-165; Aysen Nuran Aldoğan, *Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi* (lisans tezi, 1977), İÜ Ed.Fak. Genel Kitaplığı; a.mlf., "Gebze-Çoban Mustafa Paşa Camii ve Memlûk Etkili Bezemesi", *Türkiyemiz*, sy. 38, İstanbul 1982, s. 27-38; Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul 1984, s. 253; a.mlf., *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul 1986, s. 163-169; a.mlf., "Sinân", *İA*, X, 656; Zeki Sönmez, *Mimar Sinan ile İlgili Tarihi Yazmalar-Belgeler*, İstanbul 1988, s. 31, 33, 34, 36, 67, 70, 83, 88, 89; İkinur Aktuğ, *Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi*, Ankara 1989; Semavi Eyice, "Gebze'de Mustafa Paşa Külliyesi", *Bilgi*, X/119, İstanbul 1957, s. 9-10; Ömer Lütfi Barkan, "Şehirlerin Teşekkül ve İnkişafı Tarihi Bakımından Osmanlı İmparatorluğunda İmaret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Ait Araştırmalar", *İFM*, XXIII/1-2 (1963), s. 342-379; Feridun Dirimtekin, "Gebze (Dakibya-Eskihisar)", *TTOK Belleteni*, sy. 263 (1963), s. 10-13.

KÖKSAL SEYHAN

ÇOBANOĞULLARI

Kuzeybatı Anadolu'da
XII. yüzyıl sonlarında kurulan
bir Türk beyliği.

Kurucusu, Anadolu Selçuklularının Kastamonu uç beyi olan Emîr Hüsameddin Çoban'dır. Oğuzlar'ın Kayı boyuna mensup olan Emîr Çoban'ın Anadolu fâtihi Kutalmışoğlu Süleyman'ın emirlerinden Karategin'in soyundan geldiği rivayet edilir ve kaynaklarda dürüst, kahraman, cömert, devamlı gazâ ile meşgul bir kişi olarak anılır (İbn Bîbî, s. 304). Beyliğin kuruluş tarihi kesin olarak bilinmemek-

le beraber varlığı XII. yüzyılın sonlarına kadar geri götürülebilir. Hüsameddin Çoban'ın 608 (1211-12) yılında Kastamonu beyi olarak bulunduğu ise kesindir. Nitekim 616'da (1219-20) I. Alâeddin Keykubad'ın tahta çıkışında Konya'ya giderek ona bağlılığını arz etmiş ve Kastamonu Beyliği menşurunu yenilemiştir.

Hüsameddin Çoban, Moğollar'ın Kırım'a kadar uzanarak önemli bir ticaret merkezi olan Suğdak'ı işgal etmeleri üzerine Alâeddin Keykubad tarafından Kırım'a sefer yapmakla görevlendirildi. Kırım sahiline başarılı bir çıkarma yapan Çoban Suğdak'ı geri almakla kalmadı, Kıpçak hanının ve Rus meliklerinin itaatini de sağladı. Bir süre Suğdak'ta kalan emir burada bir cami yaptırdı; ayrıca kadı, imam ve müezzinler tayin etti. Daha sonra da Selçuklu sultanının emriyle 1224'te Kastamonu'ya döndü (daha geniş bilgi için bk. HÜSAMEDDİN ÇOBAN).

Ölüm tarihi bilinmeyen Emîr Çoban'ın yerine Kastamonu Beyliği'ne oğlu Alp Yürek geçti. Onun zamanında Anadolu Selçuklularının Moğol hâkimiyetine girmesiyle Çobanoğulları Beyliği de Anadolu'nun yeni hâkimlerine tâbi oldu. Sadece siyasî değil ekonomik bağımsızlıklarını da kaybeden Çobanoğulları'nın başına 1280 yılı civarında Alp Yürek'in oğlu Muzaferüddin Yavlak Arslan geçti. *Saltuknâme*'de, Kastamonu bölgesinde "kâfirlere karşı amansız cihad açtığı" belirtilen Yavlak Arslan'ın beyliği, III. Gıyâseddin Keyhusrev (1266-1284) ve II. Mesud'un (1284-1296, 1302-1310) hükümdarlık dönemlerine rastlar. Anadolu'nun diğer bölgelerindeki beyliklere kıyasla onun zamanında Kastamonu'da durum nisbeten sâkindi. Bununla birlikte Yavlak Arslan, Anadolu Selçukluları arasındaki taht mücadelelerine aktif rol oynadı ve başlangıçta II. Mesud'a tâbi olduysa da (1284) sonradan ona muhalefet etti.

Çobanoğulları
dönemine ait
672 (1273)
tarihli
Atabey
Gazi Camii -
Kastamonu

1291 yılında İlhanlı Hükümdarı Arslan'un ölümünden sonra Moğollar arasındaki taht mücadelesi yüzünden Anadolu'daki diğer Türkmen toplulukları gibi Çobanoğulları Beyliği'nde de kıpırdanmalar başladı. Anadolu tekrar karışıklıklar içine düştü. Muzaferüddin Yavlak Arslan bu iç karışıklıklar sırasında öldü. Yerine geçen oğlu Mahmud Çobanoğulları Beyliği'nin son emiridir. Beylik dönemi uzun sürmemekle birlikte onun zamanında Bizans topraklarına akınlar yapılmış ve Sakarya nehrinin batı tarafındaki bazı yerler fethedilmiştir. O sıralarda Osman Bey'den daha nüfuzlu bir durumda olduğu anlaşılan Emîr Mahmud'un Candaroğlu Süleyman tarafından mağlûp edilmesinden (1309) sonra Çobanoğulları Beyliği sona erdi ve yerini Candaroğulları aldı.

Bir asır kadar Kastamonu ve dolaylı olarak elinde tutan Çobanoğulları zamanında özellikle beylik merkezi olan Kastamonu yoğun ilmi ve edebî faaliyetlere sahne oldu. Bunda, başta Hüsameddin Çoban olmak üzere emirlerin kültür ve imar faaliyetleriyle yakından ilgilenmelerinin rolü büyüktür. Bu emirlerin âlim ve sanatkârlara gösterdikleri yakınlık Orta Asya, İran ve Irak taraflarından birçok ilim adamı, mütefekkir ve sanatkârın Kastamonu'ya gelmesine sebep oldu. Bunlar Çobanoğulları beyleri için eserler kaleme aldılar. Adına en çok eser yazılan emir, Muzaferüddin Yavlak Arslan'dır. Nitekim Anadolu'da uzunca bir süre müderrislik ve başkadılık görevlerinde bulunan, astronomi, fizik, felsefe ve coğrafya alanında ün kazanmış büyük âlim Kutbüddin-i Şîrâzî Kastamonu'ya gelerek yazdığı *İhtiyârât-ı Muzaferî* adlı astronomi kitabını ona ithaf etmiştir (Ayasofya Ktp., nr. 3595). Aynı şekilde Muhammed b. Mahmûd *Fusâtü'l-âdâle fi kavâ'idü's-salâna* adlı Farsça eserini, Hoşlu Hasan b. Abdülmü'min *Nüzhetü'l-küttâb* adlı inşâ kitabını yine Yavlak Arslan adına telif etmiştir. Hasan b. Abdülmü'min, Emîr Mahmud adına da *Qavâ'idü'r-resâ'il* adıyla bir inşâ kitabı yazmıştır.

Çobanoğulları zamanında imar işleri de önem verilmiştir. O dönemden günümüze ulaşan bazı kalıntılar bunu ispat etmektedir. Beylik zamanında inşa edilen en muhteşem yapı, Taşköprü'deki Muzaferüddin Yavlak Arslan Medresesi'dir. Bu medrese Osmanlılar döneminde de ilim merkezi olma özelliğini devam ettirmiştir (Mecdî, s. 139, 140; Atâî, s. 30, 518).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-âla'îyye*, s. 133, 137-138, 220-221, 300-304, 531, ayrıca tür.yer.; Yâzıcızâde Ali, *Târîh-i Âl-i Selçuk* (nşr. M. Th. Houtsma), Leiden 1902, s. 137-139, 218, 320; Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-ahbâr*, s. 170-171; Mecdî, *Şekâik Tercümesi*, s. 139, 140; Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, s. 30, 518; Ebû'l-Hayr Rûmî, *Saltuk-nâme*, TSMK, Hazine, nr. 1612, vr. 272^b-380^a; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 121-123, 202, 212-213; Zeki Velidî Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1946, s. 316; Osman Turan, "Selçuk Türkiye'si Din Tarihine Dair Bir Kaynak", *Fuad Köprülü Armağanı*, Ankara 1953, s. 532-564; Yaşar Yücel, *XIII-XV. Yüzyıllarda Kuzey-Batı Anadolu Tarihi, Çobanoğulları, Candar-oğulları Beylikleri*, Ankara 1980, s. 33-51.

YAŞAR YÜCEL

ÇOCUK

Kur'an-ı Kerim'de, Türkçe'deki çocuk kelimesinin karşılığı olan *tıfıl* ve *sabî* kelimeleri ancak birkaç âyetle geçer. Fakat çocukla ilgili meseleler, diğer anlamları yanında "çocuk" mânâsında da kullanılmış olan çok sayıda değişik kelime etrafında geniş bir şekilde ele alınmaktadır. Bunların başlıcaları *ibn*, *veled* (çoğulu *evlâd*), *gulâm*, *sagîr*, *zürriyyet*, *hafede*, *ehl*, *âl*, *yetîm*, *rebâib*... kelimeleridir. Kullanıldıkları yer ve üslup bakımından genellikle bu kelimelerle henüz bulûğ çağına ermemiş insan kastedilmektedir. Bunun yanında gerek fıkıh kitaplarında gerekse çocuk gelişimi ve eğitime yer veren bazı eserlerde, bu devrenin kendi içindeki gelişim safhaları dikkate alınarak her safhadaki çocuk için, hatta kız ve erkek çocuklar için ayrı ayrı kelimeler de kullanılmıştır.

İnsan hayatı normal şartlarda doğumla başlayıp ölüme kadar süren bir bütündür. Bununla birlikte gerek bedenî gerekse ruhî gelişim özellikleri yönünden kendi içinde farklı bazı devrelere ayrılır. Genellikle çocukluk, ergenlik, yetişkinlik ve yaşlılık olarak belirlenen bu devrelerden her biri bir öncekinin etkisi altında oluşmakta, özellikle insanın bedenî ve ruhî gelişmesinde çocukluk devresine birinci derecede önem verilmektedir.

Üreme bütün canlılarda evrensel bir kanundur; İslâm'a göre evlenmenin gayelerinden biri, hatta en önemlisi çocuk sahibi olup neslin devamını sağlamaktır (Gazzâlî, II, 20). Esasen her insanda, bu dünyada kendi nesebini ve zürriyetini devam ettirmek için fitrî bir arzu vardır. Kur'an-ı Kerim, genel olarak insanların Allah'tan "kusursuz, iyi bir çocuk"

talep ettiklerini bildirmektedir (el-A'râf 7/189-190). Aynı şekilde bazı peygamberlerle salih kulların, Allah'ın kendilerine iyi bir nesil, temiz bir soy ve soylarından O'na kulluk eden milletler vermesi için dua ettikleri bilinmektedir (el-Bakara 2/128; Âl-i İmrân 3/35, 38; İbrâhîm 14/35, 40). İnsanın çocuklara duyduğu derin sevginin ondaki fitrî duygulardan biri olduğunu açıklayan Kur'an-ı Kerim (Âl-i İmrân 3/14), bu eğilimi son derece tabii karşılayarak bütün müslümanların dualarında Allah'tan, kendilerine göz nuru olacak eşler ve çocuklar vermesini niyaz etmelerini ister (el-Furkân 25/74). Böylece insandaki neslini devam ettirme arzusu, İslâm'ın çizdiği sınırlar içerisinde kişinin kendisine ve bütün insanlığa faydalı olacak bir faaliyete kaynaklık yapar. Hz. Peygamber'in, "Evlenin, çocuk sahibi olun; ben kıyamet gününde ümmetimin çoğuğu ile iftihar edeceğim" (*Müsned*, II, 72) meâlindeki hadisi de nesli koruyup geliştirmeye katkıda bulunmanın gerekliliğini vurgulamaktadır.

İslâm'a göre insanın var oluşunun asıl gayesi, Allah'a kul olmanın şuuruna ermesi ve bunun gereğini yerine getirmesidir. Öte yandan Kur'an'da çocuklar çok defa, ebeveynine aslî gayelerini unutturan ve onları Allah'tan uzaklaştıran engeller arasında gösterilmiştir. Buna göre birçok insan, fazla mal ve evlât sahibi olmayı hayatın tek gayesi saymak suretiyle Allah ile olan münasebetini tehlikeye düşürmektedir. Bu sebeple çeşitli âyetler kişiyi uyarmakta ve asıl gözetilmesi gereken hedefi göstermektedir (meselâ bk. el-Kehf 18/46; Sebe' 34/37; el-Münâfikûn 63/9). Her ne kadar insanlar fazla mala ve çocuğa sahip bulunmakla kendi kendilerine yeterli, dolayısıyla güçlü ve üstün olacakları zannına kapılıyor ve bunu başkalarına karşı bir üstünlük sebebi olarak görüyorlarsa da (el-Hadîd 57/20) Kur'an'a göre bu yanılgıya düşenler için mal gibi çocuk da bir *fitne** (el-Enfâl 8/27-28; Sebe' 34/34-35) ve "apaçık bir düşman"dır (el-Mü'minûn 23/55-56; et-Tegâbûn 64/14). Bundan dolayı İslâm'da, kişinin çocuk sahibi olması büyük sorumluluk gerektiren bir durum olarak değerlendirilmiştir. Nitekim ana baba ile çocuk arasındaki ilişkiler hem ahlâkî hem de hukukî yönden belli esaslara bağlanmıştır. Buna göre çocuğun varlığı ciddiye alınmalı, iyi bir insan ve samimi bir müslüman olarak yetişmesi için her türlü gayret ve feda-

kârlık gösterilmelidir. Çocuğun dünya ve âhiret mutluluğunu gözetmek, onu dünyaya getiren insanların önemle üzerinde durmaları gereken bir konudur. İslâmiyet bu hususta birinci derecede babayı sorumlu tutar. "Ey iman edenler! Kendinizi ve çoluk çocuğunuzu, yakıtı insanlar ve taşlar olan cehennem ateşinden koruyun" (et-Tahrîm 66/6) meâlindeki âyeti yorumlayan müfessirler, çocukların ve diğer aile fertlerinin gözetiminden ve terbiyesinden aile reisi olan babanın sorumlu olduğu konusunda ortak görüş belirtirler (bk. Râzî, XXX, 46; İbn Kesîr, IV, 390-393). Hz. Peygamber de, "Hepiniz çobansınız ve hepiniz güttüklerinizden sorumlusunuz" (Buhârî, "Cum'a", 11; Müslim, "İmâre", 20) meâlindeki hadisinde aynı şekilde babanın büyük sorumluluğuna dikkat çeker. Anne de bu sorumluluğa ortaktır; ailenin iç düzeneyle birlikte çocukların bakımı ve yetiştirilmesi onun sorumluluk alanına girmektedir (Buhârî, "Rikâk", 17; Müslim, "İmâre", 5).

Bu sorumluluğun çocuk açısından sonucunu onun ana baba üzerinde bazı haklara sahip olmasıdır. Hz. Peygamber'den rivayet edilen hadisler esas alınarak İslâm'da çocuk hakları başlıca şu noktalarda toplanabilir: 1. Güzel isim. Çocuğa verilen ad konusunda İslâm'ın evrenselliğini ve farklı kültür çevrelerinin mevcudiyetini dikkate almak zorunluluğu vardır. Hangi dilde olursa olsun çocuğa verilen isim, onun yetiştiği toplumda ve bulunduğu kültür çevresinde alay konusu yapılmayacak ve onu küçük düşürmeyecek isimlerden olmalıdır; yani çocuk taşıdığı addan utanç duymamalıdır. Hz. Peygamber'in bu konuda ısrarlı tavsiyeleri ve uygulamaları olmuştur. Bir hadisinde, "Siz kıyamet gününde kendi isimleriniz ve babalarınızın isimleriyle çağrılacaksınız, öyleyse güzel isimler seçin" der (Ebû Dâvûd, "Edeb", 70). Hz. Peygamber'in, çeşitli bakımlardan İslâm anlayışına uygun olmayan isimlere sahip çocukların veya yetişkinlerin adlarını değiştirerek onlara uygun bulduğu yeni isimler vermiş olması (Buhârî, "Edeb", 108) konunun önemini gösterir. Resûl-i Ekrem'in bu tutumunu dikkate alan bazı âlimler, ismin onu taşıyan kimse üzerinde psikolojik bir etki yapabileceğini ileri sürerler (İbn Kayyim el-Cevziyye, s. 101-102; ayrıca bk. AD KOYMA). 2. İyi terbiye. Bir hadiste, güzel isim ve iyi terbiye çocuğun babası üzerindeki hakları arasında zikredilir (İbn Mâce, "Edeb", 3).